MONUMENTEN
BEZIT

Aan de leden van de
Tweede Kamer der Staten-Generaal
Postbus 20018
2500 EA Den Haag

Kooltjesbuurt 9
1411 RZ Naarden
Vestingwerken van Naarden
UNESCO Werelderfgoed

Tel +31 (0)85-0161626
info@monumentenbezit.nl
www.monumentenbezit.nl

Naarden, 11 november 2026
Onderwerp: Aanpassing afstootbeleid rijksmonumenten en opschorting verkoop Commandopost Clingendael

Geachte Kamerleden,

Stichting Monumentenbezit vraagt uw Kamer om het kabinet de volgende twee samenhangende verzoeken te doen over de afstoot van rijksmonumenten en, in het bijzonder, Commandopost Clingendael.

1. Herzie de leidraad voor de afstoot van rijksmonumenten.

Verzoek de ministers van BZK en OCW de huidige Leidraad Afstoten Monumenten met Erfgoedfunctie te herzien en het afstootbeleid zo vast te leggen dat publieke erfgoedwaarden, deskundig en langjarig beheer en juridische borging zwaarwegend en toetsbaar onderdeel zijn van de overdracht. Dat kan binnen de kaders van het Europese staatssteunrecht en het Didam-arrest.

2. Zet de verkoopprocedure van Commandopost Clingendael stop.

Verzoek de regering de verkoopprocedure op te schorten totdat duidelijk is hoe de publieke betekenis van deze uitzonderlijke historische plek blijvend en juridisch afdwingbaar wordt beschermd. De procedure biedt daarvoor ruimte; de eigendomsoverdracht is daarentegen onomkeerbaar.

Urgentie: Het risico als nu niet wordt ingegrepen

Zonder ingrijpen kan het monument Clingendael worden verkocht zonder blijvende juridische borging van toegankelijkheid, historische duiding, educatie en herinnering. Tegelijk blijft een leidraad in stand die datzelfde risico ook bij toekomstige afstoot van uitzonderlijk rijksmonumentaal erfgoed laat bestaan.

Herzie de leidraad voor de afstoot van rijksmonumenten

De kern van ons verzoek is structureel. Uw Kamer heeft sinds 2011 bij de afstoot van monumentaal rijksbezit steeds het belang benadrukt van duurzame instandhouding en overdracht aan partijen die daarvoor geschikt zijn. Die politieke lijn is niet uitgewerkt in een bindende ministeriële regeling, maar in een leidraad voor de uitvoering.

In de praktijk biedt die leidraad onvoldoende waarborg dat publieke erfgoedwaarden en langjarig rentmeesterschap daadwerkelijk bepalend zijn bij selectie en overdracht. Commandopost Clingendael maakt zichtbaar wat daarvan het risico is: een visie op publieksbereik, educatie en herinnering kan bij de selectie relevant zijn, zonder dat die visie vervolgens blijvend en juridisch afdwingbaar aan het eigendom wordt verbonden.

Het Europese staatssteunrecht verplicht het Rijk niet om ieder monument zonder meer aan de hoogste bieder te verkopen. Voor cultuur en instandhouding van erfgoed bestaat binnen het Europese kader ruimte, mits aan de toepasselijke voorwaarden wordt voldaan. Ook het Didam-arrest schrijft geen verkoop aan de hoogste bieder voor, maar verlangt objectieve, toetsbare en redelijke criteria en gelijke kansen wanneer er meerdere gegadigden zijn.

Daarom vragen wij de ministers van BZK en OCW de leidraad te herzien en het beleid zo in te richten dat bij uitzonderlijk erfgoed vooraf wordt bepaald welke publieke waarden onopgeefbaar zijn, welke eisen aan de beheerder worden gesteld en hoe die waarden juridisch doorwerken naar opvolgende eigenaren.

Zet de verkoopprocedure van Commandopost Clingendael stop

De structurele aanpassing van de leidraad kan niet worden afgewacht terwijl de verkoop van Commandopost Clingendael wordt afgerond. Juist omdat deze locatie laat zien waar het huidige kader tekortschiet, moet worden voorkomen dat de eigendomsoverdracht onomkeerbaar wordt voordat de Kamer zich hierover heeft kunnen uitspreken. Hieronder lichten wij toe waarom deze plek bijzondere zorg vraagt, waar de voorgenomen verkoop tekortschiet en waarom opschorten nu nog mogelijk is.

De status van rijksmonument beschermt de stenen, maar wie beschermt het verhaal?

Commandopost Clingendael is gebouwd als bunker voor rijkscommissaris Arthur Seyss-Inquart en werd later gebruikt als commandopost in de Koude Oorlog. Rijk en gemeente erkennen de betekenis van deze plek zelf. De Nota van Uitgangspunten, opgesteld door het Rijksvastgoedbedrijf met de gemeente en vastgesteld door de gemeenteraad van Wassenaar, noemt Commandopost Clingendael van nationaal en internationaal belang. Duurzame instandhouding en respect voor de historische betekenis staan daarin voorop, en daarbij worden ook de immateriële waarden genoemd. Publieke toegankelijkheid van een deel van het complex en de ontwikkeling van een herinneringsplek zijn als ambities opgenomen.

De nota ziet voor de Commandopost een spilfunctie naast de Waalsdorpervlakte en het Oranjehotel. De plek van de bezetter, de gevangenis en de fusilladeplaats vullen elkaar aan en maken samen het verhaal rond. Instandhouding gaat hier dus om meer dan het fysieke gebouw.

Een steen is maar een steen totdat je het verhaal erachter begrijpt. Pas dan krijgt hij de betekenis die maakt dat wij hem als erfgoed willen behouden. Een verhaal heeft op de authentieke plek bovendien een andere werking dan in een boek, op een website of in een tentoonstelling elders.

De rijksmonumentenstatus beschermt tegen aantasting en verwaarlozing en maakt veel ingrepen vergunningplichtig. Zij garandeert echter niet dat de locatie voor het publiek toegankelijk blijft, dat het verhaal daar blijvend wordt verteld of dat de plek structureel wordt gebruikt voor herinnering en educatie. Daar zit voor ons de kern van het probleem.

De publieke betekenis is in de concept-koopovereenkomst onvoldoende zichtbaar geborgd

Voor zover uit de concept-koopovereenkomst uit het Biedboek blijkt, zijn de visie waarmee de beoogde koper is geselecteerd en de uitgangspunten uit de Nota van Uitgangspunten niet als blijvend afdwingbare verplichtingen aan het eigendom verbonden. De nota probeert ongewenst gebruik te voorkomen, maar de concept-koopovereenkomst sluit datzelfde gebruik niet daadwerkelijk uit. Juist daar zou de juridische borging moeten plaatsvinden.

Dat weegt temeer omdat de Nota van Uitgangspunten geen verzameling harde eisen is, maar een kaderstelling die in de verdere planvorming nog kan veranderen. Het is goed mogelijk dat uitgangspunten alweer zijn aangepast voordat de omgevingsvergunning in werking treedt. Wat niet in de koopovereenkomst is vastgelegd, is daarmee niet blijvend geborgd.

Wij zien daarin geen concrete verplichting over:

- publieke toegankelijkheid;
- historische duiding;
- educatie;
- een blijvende herinneringsfunctie;
- of het binden van een volgende eigenaar aan de oorspronkelijke visie.

Dat is opvallend, omdat dezelfde concept-koopovereenkomst wel laat zien dat verplichtingen juridisch kunnen doorwerken naar opvolgende eigenaren. Voor onder meer bodem, asbest, en legionella zijn dergelijke bepalingen opgenomen.

Daarom rijst een eenvoudige vraag:

Als de Staat verplichtingen ter bescherming van zichzelf kan laten doorwerken naar volgende eigenaren, waarom wordt de publieke betekenis van deze historische plek dan niet op vergelijkbare wijze beschermd?

Wij stellen niet dat exact hetzelfde juridische instrument moet worden gebruikt. Wel vinden wij dat vóór overdracht duidelijk moet zijn hoe deze publieke waarden duurzaam worden gegarandeerd.

Commerciële exploitatie is niet het probleem

Wij bepleiten nadrukkelijk niet dat een monument als Commandopost Clingendael uitsluitend een museum kan zijn of geen commerciële functie zou mogen krijgen. Economische functies kunnen juist noodzakelijk zijn om monumenten duurzaam in stand te houden.

De volgorde is voor ons echter bepalend. Bij een plek van deze betekenis zou eerst moeten worden vastgesteld welke publieke waarden onopgeefbaar zijn. Vervolgens kan een exploitatiemodel worden gekozen dat daarmee verenigbaar is.

De exploitatie moet hier dienstbaar zijn aan de betekenis van de plek, en niet andersom.

Nederland heeft eerder verschillende oplossingen gekozen

Er bestaat daarvoor niet één voorgeschreven model. Nederland heeft vaker maatwerk toegepast wanneer de betekenis van erfgoed daarom vroeg.

Zo heeft het Rijk in 2016 via de Nationale Monumentenorganisatie 29 monumentencomplexen overgedragen aan onze stichting. Stichting Monumentenbezit is de vrucht van een samenwerking van tien monumentenorganisaties en is op verzoek van het Rijk opgericht om deze monumenten eeuwigdurend te beheren. Daarmee koos het Rijk voor het langjarig behoud een andere constructie dan reguliere marktverkoop. In de koopovereenkomst zijn toen afspraken vastgelegd over het doel en over doorverkoop, zodat doorverkopen niet zomaar kan.

Bij het Oranjehotel is opnieuw een andere keuze gemaakt. Deze historisch beladen plek is als plaats van herinnering behouden en door het Rijk gerestaureerd en herbestemd. Het Rijksvastgoedbedrijf heeft daar gekozen voor een erfpachtconstructie van 25 jaar. Daarmee is de vraag naar blijvende borging niet definitief beantwoord, maar het laat zien dat er alternatieven bestaan voor definitieve verkoop.

Daarnaast laten locaties als het Muiderslot, Slot Loevestein, Huis Doorn en de Gevangenpoort zien dat monumentenzorg, publieksbereik, educatie en exploitatie ook in andere organisatorische vormen kunnen worden gecombineerd.

Deze voorbeelden hoeven niet op Clingendael te worden gekopieerd. Zij laten wel zien dat verschillende oplossingen mogelijk zijn zodra eerst duidelijk is welke waarden blijvend moeten worden beschermd.

De authentieke plek heeft waarde, ook elders

Sommige historische gebeurtenissen hebben een zodanige betekenis dat ook de authentieke plek waarop zij zich hebben afgespeeld maatschappelijke waarde heeft voor herinnering, bewustwording en educatie. Dat wordt ook buiten Nederland erkend.

In Neurenberg worden gebouwen en terreinen die direct met het nationaalsocialistische regime verbonden zijn bewust gebruikt voor documentatie, reflectie en democratische educatie. In Oostenrijk heeft de overheid in 2016 het geboortehuis van Hitler in Braunau am Inn onteigend om te voorkomen dat het een bedevaartsoord voor neonazi’s zou blijven. Ook daar nam de overheid zelf verantwoordelijkheid voor historisch beladen erfgoed.

Nederland hecht terecht groot belang aan herinnering, internationale gerechtigheid en de democratische rechtsstaat. Dat pleidooi is het meest overtuigend wanneer wij dezelfde zorgvuldigheid betrachten bij onze eigen beladen historische locaties.

Opschorten is procedureel mogelijk

De Commandopost staat sinds 2013 leeg. De voorbereiding van de verkoop heeft jaren geduurd en de huidige verkoopprocedure loopt inmiddels geruime tijd. Enige tijd voor een zorgvuldig politiek oordeel maakt na dertien jaar nauwelijks verschil.

De eigendomsoverdracht maakt wél verschil.

Daarbij bestaat procedureel alle ruimte om dat oordeel af te wachten. Het Biedboek bepaalt expliciet dat de Staat de verkoopprocedure op ieder moment en om welke reden dan ook kan opschorten of beëindigen. Dat leidt volgens het Biedboek niet tot schadeplichtigheid (artikel 6.2). Het Rijksvastgoedbedrijf beslist bovendien zelf óf wordt gegund. Tijd vragen doorkruist de procedure dus niet.

Volgens het Biedboek komt de koop bovendien door de gunning tot stand. Na gunning is de ruimte om nog bij te sturen dus wezenlijk kleiner. Juist daarom is dit het moment om eerst politieke duidelijkheid te verkrijgen. Wij roepen de regering op niet te gunnen voordat uw Kamer over de motie-Van der Plas (Kamerstuk 37 020 VIII, nr. 105) heeft gestemd, en sturen haar daarom een afschrift van deze brief.

Voor Commandopost Clingendael betekent dit dat vóór een eventuele gunning duidelijk moet zijn:

- hoe publieke toegankelijkheid van Commandopost Clingendael blijvend wordt geborgd;
- hoe het verhaal van de Duitse bezetting, Arthur Seyss-Inquart en de Koude Oorlog op deze plek blijvend kan worden verteld;
- hoe educatie en historische duiding onderdeel blijven van het gebruik;
- hoe deze verplichtingen doorwerken naar volgende eigenaren;
- en hoe deze borging juridisch wordt vastgelegd.

Als deze zaken al voldoende zijn geregeld, kan de regering dat vóór de gunning aan uw Kamer laten zien.

Als dat nog niet zo is, bestaat binnen de procedure ruimte om deze borging eerst te organiseren.

Stichting Monumentenbezit heeft zelf aan de verkoopprocedure rond Clingendael deelgenomen. Wij vragen niet om een herbeoordeling van die deelname en hoeven ook geen begunstigde te zijn van een oplossing. Onze betrokkenheid vloeit voort uit de bredere vraag hoe de Staat bij de afstoot van kwetsbaar en historisch beladen erfgoed zijn publieke verantwoordelijkheid duurzaam borgt. Het gaat ons om het algemeen belang van deze plek, en wij denken graag mee over mogelijke oplossingen.

Met vriendelijke groet,

Mark van den Bos, directeur-bestuurder
Stichting Monumentenbezit

Bijlage Vindplaatsen
Afschrift aan de bewindspersonen verantwoordelijk voor het Rijksvastgoedbedrijf en voor erfgoed

Bijlage Vindplaatsen

De raadsstukken zijn die van de gemeenteraad van Wassenaar bij het raadsvoorstel over de Nota van Uitgangspunten, behandeld op 30 januari 2024. Verkoopstuk betekent dat het stuk bij het Biedboek van 10 maart 2025 hoort en door uw Kamer bij de regering kan worden opgevraagd.

Onderwerp	Bron	Vindplaats	Status
Motie over de verkoop	Motie-Van der Plas, Kamerstuk 37 020 VIII, nr. 105	9 november 2026	Openbaar
Bunker gebouwd voor Seyss-Inquart, later commandopost in de Koude Oorlog	Nota van Uitgangspunten, januari 2024	p. 9 en 37	Raadsstuk
Nationaal en internationaal belang, instandhouding en betekenis voorop, immateriële waarden, ambities	Nota van Uitgangspunten	p. 5, 37 en 39	Raadsstuk
Geen verplichting over toegankelijkheid, duiding, educatie of herinneringsfunctie, visie niet genoemd, volgende eigenaar niet gebonden	Concept-koopovereenkomst	Gehele tekst, art. 28 en 34	Verkoopstuk
Verplichtingen over bodem, asbest, legionella en oorlogsresten die overgaan op volgende eigenaren	Concept-koopovereenkomst	Art. 15.4, 16.4, 22.5 en de legionellabepaling	Verkoopstuk
Overdracht van 29 complexen in 2016	Kamerstukken II 2014/15, 31 490, nr. 170	Brief van 2 april 2015	Openbaar
Afspraken over doel en doorverkoop bij de overdracht van 2016	Koopovereenkomst bij de overdracht van 2016		Bij Stichting Monumentenbezit
Oranjehotel en Waalsdorpervlakte, spilfunctie van de Commandopost	Motie-Van der Plas; Nota van Uitgangspunten	Overweging; p. 37	Openbaar en raadsstuk
Leegstand sinds 2013	Raadsvoorstel	p. 4	Raadsstuk
Vaststelling van de nota en start van de verkoop	Geamendeerd raadsbesluit Wassenaar; Biedboek en vonnis 3 november 2026	30 januari 2024; 10 maart 2025	Openbaar en raadsstuk
Recht om de procedure op te schorten of te beëindigen, zonder schadeplichtigheid	Biedboek; vonnis 3 november 2026	Art. 6.2; r.o. 3.9	Verkoopstuk en openbaar
Rijksvastgoedbedrijf beslist of wordt gegund	Nota van Uitgangspunten; Biedboek	p. 55; art. 5.1	Raadsstuk en verkoopstuk
Koop komt door de gunning tot stand	Biedboek; Rechtbank Den Haag 3 november 2026, ECLI:NL:RBDHA:2026:32225	Art. 5.2.3; r.o. 4.1	Verkoopstuk en openbaar
Achtergrond bij deze brief	M. van den Bos, Van hoogste bod naar passend rentmeesterschap. Markt, recht en ethiek bij de afstoot van complexe Rijksmonumenten, Nyenrode Business Universiteit, 16 juli 2026		Op aanvraag